

I Ostindiska Kompaniets tjänst

av Bo Lagercrantz

Det ostindiska kompaniet bildade inte bara ett pittoreskt inslag i vårt 1700-tals historia, det spelade därtill en framträdande roll i tidens ekonomiska liv. Vissa år motsvarade de reexporterade ostindiska varornas värde nära nog landets hela övriga export. Desto märkligare är det att detta färgstarka företag intar en så undanskjuten plats i den historiska litteraturen.

Utförligast är alltjämt Joh. Fr. Nyströms framställning av år 1888 som är späckad med siffror ur den samtida handelsstatistiken. 1920 publicerade Eskil Olán en monografi som är lättläst utan att dock bjuda på väsentligt nytt material. Därtill kommer uppsatser av Sven T. Kjellberg, Stig Roth och Eli Heckscher, av vilka den senare utreder ostindiska kompaniets ställning i företagsformernas historia. Men detta är också nära nog hela litteraturen i ämnet.

Man har hänvisat till bristen på forskningsmaterial. Till det hemlighetsmakeri med vilken kompaniets verksamhet omgavs hörde att räkenskaperna brändes efter varje bokslut. Men det är dock ingen tvekan om att mycket ändå återstår. Det framgår redan av Nyströms omfattande tabellmaterial. Heckscher begagnade sig av ostindiska arkivalier i Riksarkivet och Göteborgs stadsbibliotek. Men helt säkert finns ytterligare mycket att hämta i de privata arkiv vilka skapats både av enskilda personer och handelshus som var engagerade i den ostindiska handeln.

Ett av dessa är det s. k. Godegårdsarkivet som sedan 1952 förvaras i Nordiska museet. Det har till större delen bildats av Jean Abraham Grill som köpte Godegård 1775, några år efter sin återkomst från Kina. Han hade då vistats i Macao och Canton i åtta år och arkivets bestånd av ostindiska handlingar är mycket stort.

De domineras av en brevsamling vilken bär prägeln av att med mycket stor fullständighet omfatta hela hans ostindiska affärs korrespondens. Där finns både hans egna kopieböcker och mot dem svarande skrivelser från hans otaliga affärskontakter såväl i Kina och Indien som i England, Frankrike, Holland, Italien, Spanien och givetvis även i Sverige. Där finns vidare en rikhaltig samling räkenskaper redovisande såväl hushållningen på faktoret i Canton och provianteringen för skeppen som de stora upphandlingarna av de kinesiska varor som skeppades hem.

Det är tydligt att detta material öppnar goda möjligheter att utreda superkargörernas arbetsförhållanden, affärsmetoder och allmänna villkor i Kina, varom vår kunskap hittills varit mycket mager. Detta är emellertid ett krävande och tidsödande arbetsprogram och vad jag här kan meddela efter ett flyktigt bläddrande i Godegårdspapperen är blott spridda notiser som inte kan ge annat än vissa antydningar om vad som finns att hämta ur denna arkivsamling.

Jean Abraham Grill föddes 1736. Fadern var Claes Grills bror Abraham, som representerade familjeintressena i Göteborg och som var en av ostindiska kompaniets mäktiga direktörer. Det var därför naturligt att sonen skulle få göra sina kommersiella lärospån inom detta företag, vars framtid tedde sig som ljusast just vid den tid då han var mogen att skickas ut i livet. I januari 1755 anträdde han sålunda som 19-åring sin första resa till Kina på skeppet Sofia Albertina som assistent till dess superkargörer.

Resan gick denna gång ovanligt snabbt. Redan på våren följande år kastade ostindiefararen på nytt ankare i älvmyrningen vid Göteborg. Tyvärr har papperen intet av intresse att förmåla om den unge Jean Abrahams äventyr på resan. Men hans aptit på affärlivet hade tydligen vaknat, ty vilan hemma blev kort. Redan i september gav han sig ut på en ny resa som kom att omfatta hela västra Europa. Fadern var tydligen väl medveten om att det denna gång främst var faror av ett nytt slag som lurade på den oerfarne sonen. Redan i Hälsingör fick han emottaga följande ord på vägen:

”Kom en gång hem med visdom och förstånd, som pryder bättre än granna kläder och att kunna vissla”.

vilket i hög grad bör ha stimulerat den unge köpmanssonens förväntningar inför den syndfulla kontinenten. Jean Abraham var en intresserad musiker med flöjten som favoritinstrument vilket även framgår av hans här reproducerade porträtt. Det var uppenbarligen denna last fadern avsåg med sitt tal om vislandet. Jean Abraham fortsatte över Hamburg söderut, och faderns brev är under de närmaste åren adresserade till Amsterdam, Dunkerque, le Havre, Paris, Montpellier, Geneve, Marseille och Livorno. På många ställen tycks han ha praktiserat på handelshus med vilka Grillarna upprätthöll gamla förbindelser och i Marseille uppehöll han sig särskilt länge.

Resans huvudsyfte var givetvis att över huvud taget öka hans kommersiella allmänbildning, men helt säkert planerades den också med direkt sikte på Jean Abrahams kommande verksamhet i Ostindiska kompaniets tjänst. Där fanns de stora förtjänsterna att hämta. Det gällde blott att hålla sig väl med höga vederbörande i direktionen för att uppnå en beställning som superkargör. Men trots att både fadern och den än mäktigare farbrodern Claes Grill tillhörde denna dröjde det flera år innan Johan Abraham Grills kandidaturlag gick igenom. Att dröjsmålet skapade en misstämning mellan de höga herrarna framgår klart av Abraham Grills brev till sonen.

Varför gjorde kamraterna i direktionen svårigheter? Det kunde knappast räcka med hänvisningar till den hårda konkurrensen om de få superkargörbeställningarna. Ett klart besked om anledningen lämnas visserligen inte, men antydningarna är många och så småningom framstår rätta sammanhanget tämligen klart. Superkargörerna var icke endast kompaniets betrodda tjänstemän. De var också i mycket hög grad sina egna herrar. Från Göteborg kunde man icke i detalj kontrollera deras verksamhet i Kina och det kunde förmodas att de tog väl vara på sin frihet. Man kunde visserligen stimulera deras intresse för kompaniets välfärd med höga provisioner, men det var också nära nog allt som kunde göras. I övrigt fick man inskränka sig till att välja folk som inte genom sina privata förhållanden hade alltför stora möjligheter att bedriva omfattande egna affärer till förfång för kompaniet. Denna kvalifikation saknade Jean Abraham Grill i sällsynt hög grad. Han hade det ovanligt väl förspant. Därtill kom att de rika bröderna Grills ställning inom direktionen redan var i starkaste laget. Att de dessutom skulle få den stora fördelen att vara representerade i Kina av en av sina egna kunde dess övriga medlemmar svårligen smälta.

I det oändliga kunde dock ej avgörandet skjutas på framtiden. Till sist kunde den väl kvalificerade och ännu bättre protegerade Jean Abraham Grill icke bromsas längre. Hösten 1760 återvände han till Göteborg från sitt fyraåriga kringflackande mellan den europeiska handels huvudstäder för att efter endast några veckor embarkera ostindienseglaren Friedrich Adolph. Hans förordnande gällde dock fortfarande blott att vara oavlönad assistent till skeppets tvenne superkargörer. I det längsta försökte man hålla emot, men för Claes och Abraham Grill var det dock helt säkert viktigast att den unge Jean Abraham över huvud taget kom iväg.

Denna gång slutade emellertid den långa resan olyckligt. När man efter nära ett år till sjöss äntligen befann sig vid målet, förliste skeppet i september 1761 vid Kinas kust. Besättningen kunde visserligen rädda sig i land men lasten gick till stor del till spillo.

Det kan inte avgöras om denna olycka påverkade Jean Abraham i hans beslut att stanna kvar i Canton på obestämd tid i stället för att vända hem med första skeppslägenhet. Mycket betydde dock helt säkert det generösa erbjudande som han säger sig ha fått mottaga från Michel Grubb, vilken tidigare varit superkargör i kompaniets tjänst men som därefter stannat kvar i Canton under åtskilliga år i egna affärer — ”som partikulier” hette det i den samtida terminologin. Under denna tid hade han enligt Jean Abraham förtjänat betydligt mera än han hade kunnat göra som kompaniets ombud. Grubb engagerade sin unge vän i sina egna affärer och gav honom del i vinsten. Men att denne även arbetade för kompaniets räkning ehuru snarast som volontär är uppenbart. Därpå tyder en serie hushållsräkenskaper i Godegårdarkivet. Som yngste man tycks han ha fått på sin lott att sköta den omfattande hushållningen liksom nödvändiga nyanskaffningar både till faktorbyggnaden och fartygen. Men helt säkert deltog han också i upphandlingen för skeppslasterna för att bli insatt i handeln med de varor som var kompaniets huvudartiklar.

Lönen tycks dock ha varit ingen eller obetydlig och gång på gång gör han sig också påmind hos den höga direktionen för att inte bli förbigången då det gällde tillsättningen av framtida befattningar. Men huvudparten av hans intresse upptogs uppenbarligen av de privata affärerna. Vid ett tillfälle skriver han följande till fadern i Göteborg:

”Det är endast för att bedja Min käre Fader att han täcktes hos Høge Direction göra ansökning att få lov under Direct. Exportationsfrihet införskrifta 2—3 balar Brysselska Camelotter för att utskeppas med under 1763 till Canton utgående skepp. Jag tvivlar så mycket mindre uppå att den skall kunna erhållas som det ej är någon av Comp. handelsarticlar. Herr Dir. Sahlgren lär förmodl. ej vara häremot emedan 1/2ten är för hr Michel Grubb och andra 1/2ten för Min Käre Fader...”

Denna notis i den vidlyftiga korrespondensen blottar tills vidare tillräckligt av systemet. De mäktiga direktörerna hade tydligen rätt att för egen räkning ta en viss del av skeppets dyrbara last utrymme i anspråk — såvida de blott ej konkurrerade med kompaniet. Redan denna faders rättighet var till stor fördel för Jean Abraham och den förklarar också Michel Grubbs villighet att uppta honom som sin kompanjon. Men många andra affärer satte han också i gång utan faders bistånd och med hjälp av sina egna nyförvärvade kontakter i de europeiska handelshusen. Redan under hösten 1761 inledde han från Marseille och Korsika en import av medelhavskoraller som under de följande åren skulle bli en av hans många egenartade specialiteter. En annan ständigt återkommande vara är fickur som de två vännerna tycks ha importerat i tämligen stort antal. Ofta var det frågan om mycket dyrbara pjäser. En gång diskuteras ett par ur ”med elefanter”, vilka man avser att sälja till en mandarin i Canton såsom en lämplig present till kejsaren i det avlägsna Peking. Urverket är som bekant en västerländsk uppfinning och såväl klockor som mekaniska prydnadsföremål och leksaker av skilda slag tillhörde de västerländska varor, som de rika kineserna med kejsaren i spetsen skattade alla högst. Enligt den danske forskaren D. Yde-Andersen rymmer kejsarpalatset i Peking alltså en av världens bästa samlingar av 1700-talsur, som hopbragtes av kejsaren Chien-Lung. För att vinna hans bevägenhet specialiserade sig de missionerande jesuiterna på att förse honom med ur — de upprättade t. o. m. ett urmakeri för hans räkning i Peking inom den kejsarliga stadens murar — och jesuiter skymta också flitigt i Michel Grubbs och Jean Abraham Grills klockaffärer.

De två kompanjonerna delade sin tid mellan Canton och den söderut vid kusten belägna portugisiska kolonin Macao. Deras täta resor mellan de två städerna nödvändiggjorde en flitig brevväxling som ger oss en tämligen god inblick i deras mångskiftande förehavanden. I Macao, som jämte Canton var Kinas enda dörr mot den övriga världen, ägnade de sig framför allt åt den intensiva handeln med Java, Indien, Indokina, Filippinerna och Japan. Ideligen avhandlas kinesiska djonkrar som rapporteras på väg till eller från de avlägsna hamnarna. Varusortimentet i deras lastrum var det allra brokigaste. Där nämns indiska bomullstyger och japanskt siden, färgämnen som cochenille och berlinerblått, peppar och nejlikor, guld- och silvertråd samt pärlor och lackerade konstsaker. Ibland tycks de två svenskarna ha köpt sina varor från portugiserna, men mycket ofta ägde de också andelar i lasterna. Riskerna var uppenbarligen stora, eftersom rapporter om förlista fartyg återkommer tämligen ofta. Några gånger på träffar man t. o. m. helsvenska bolag, bildade på dessa laster av män som är välkända från vår ostindiska handels historia. Henrik Wilhelm Hahr, John Chambers, Gustaf Tham, Jacob Arfvedson återkommer åtskilliga gånger jämte Michel Grubb och Jean Abraham Grill. Sällan tycks emellertid flera än ett par av delägarna ha befunnit sig i Kina. Majoriteten vistades sålunda i hemlandet och överlämnade förvaltningen av sina intressen åt ombuden i Canton, vilket innebar att de vanligen först efter flera års förlopp kunde ta del av resultaten av dessa äventyrliga expeditioner.

Så förflöt Jean Abraham Grills första år i Kina. I januari 1764 begav sig Michel Grubb hem, förtroendefullt överlämnande sina affärer i den numera sannolikt väl utlärde kompanjonens vård. Avskedsbrevet, som han sände från skeppet med den återvändande lotsen, var fyllt av instruktioner i skiftande handelsföretag, men några rader på slutet visar att dock icke alla de band som förenat honom med Kina under så många år var av strängt affärsmässig art:

”Tack även för den stora vänskap I även bevisat mig i anseende till den person jag älskar i Macao.”

Jean Abraham överlämnades därmed att klara sig på egen hand och vare sig ensamheten är orsaken därtill eller ej börjar snart de dystra tonfallen dominera hans brev. Han klagar i sina brev gång på gång över nya svårigheter i umgänget med de kinesiska köpmännen i Conghang, vilket var namnet på den sammanslutning, som från kinesisk sida hade monopol på den europeiska handeln. De vägrade både att skriva på nya tekontrakt och att stå för de redan skrivna. Nya kontrakt fick inte göras annat än med alla köpmän samfälliga och kontant betalning krävdes. Först framemot sommaren mjuknade kineserna lagom till skeppens ankomst, då priserna dock var som högst. Jean Abraham hinner emellertid nätt och jämnt glädjas åt denna knappa seger, innan han får ett mycket alarmerande brev från Grubb, som i Cap halvvägs hem mötts av beskedet att en superkargör vid namn Gabriel Beijer är på väg ut till Canton. Han varnar och besvär sin kompanjon:

”Sälj alla tekontrakt. Jag glömmer aldrig de falska nät Beijer för mig lade ut i Canton fast dess Räf bet aldrig min Gås.”

Denna nyhet bör uppenbarligen ha bringat Jean Abraham i ett svårt dilemma. Kompaniets nya ombud var tydligen suspekt helt enkelt därför att han icke tillhörde de sammansvurnas krets om vars omfång vi ingenting vet. Han var högst ovälkommen uppenbarligen därför att han kunde komma att utröna många hemligheter i de kinesiska affärerna, om vilka den vällovliga direktionen i Göteborg svävade i lycklig okunnighet. Teet var kompaniets viktigaste vara och inga intrång i denna handel tolererades. Med största sannolikhet hade dessa tekontrakt tecknats för firma Grill-Grubbs räkning och gällde varukvantiteter som vid skeppens ankomst kunde hembjudas till kompaniet med vederbörlig vinst. Jean Abraham hade alltså förbrutit sig svårligen mot sina huvudmän i Göteborg och det gällde för honom att skyndsammast slingra sig ur knipan på det sätt som Grubb anvisat — genom att sälja kontrakten för att därefter träffa nya avtal och denna gång för kompaniets räkning.

Källorna har intet mera att förmåla om denna affär, men sannolikt lyckades han tack vare den respit han fått genom kompanjonens brev från Cap. Från Kompaniet hörde han icke mera detta år än att han på nytt blivit förbigången i tävlan om de lukrativa superkargörsbefattningarna. I stället tycks han ha ägnat sig med förnyad energi åt den inhemska djontrafiken på Indien

och Filippinerna med dess mångskiftande varusortiment. Några direkta nyheter finns icke att förtälja därom förrän i mars 1765, då ett brev till Michel Grubb i Sverige innehåller en notis av största intresse:

... jag är faseligt rädd för o-m commissionen som jag tillika med dr Arnot emottagit av cap. Joseph Jackson som commenderar skeppet Pitt. Det är 27 1/2 pecul varav tills dato ännu ej en enda catty är såld ej heller av de 6 kistor jag köpt i comp. med George Smith och dr Arnot. Priset i Macao är nu för tiden som berättas 700: — per pecul och andra säga 650 å 630. Vi hava bjudit ut vårt som är av allra bästa till 600 men kunna ej få köpare. Det förmodas att denna vara skall stiga ännu ytterligare.

Ett samtida brev från den engelske kaptenen Joseph Jackson visar att formeln o-m betyder opium. Där anges kvantiteten till 22 kistor. Det är visserligen icke mycket jämfört med 1800-talets enorma opiumhandel, men den kinesiska importen var vid denna tid ännu ganska anspråkslös. Den har uppskattats till ca 200 kistor årligen, vilket tyder på att åtminstone 1765 en rätt aktningvärd del av den sammanlagda kvantiteten passerade genom Jean Abraham Grills händer. Han var alltså ute i mycket god tid och han hade förvisso rätt i sin förmodan att priserna skulle komma att stiga. Under den berömde Warren Hastings ledning var East India Company just vid denna tid i färd med att organisera upp den indiska opiumproduktionen, som med tiden skulle bli dess största inkomstkälla. Men om också denna trafik ännu icke kommit i gång på allvar hade uppenbarligen kineserna redan observerat de första verkningarna därav. Jean Abrahams ängslan röjer att han var väl medveten om att han gett sig in i ett farligt spel. Men stora vinster vinkade och fortsättningen visar att han varken lät hejda sig av riskerna eller av det tröga föret i portgången.

Innan dess kom emellertid andra händelser emellan. Det ostindiska kompaniet hade omorganiserats i samband med att den tredje oktroyen utfärdats 1762. Nu hugnades Jean Abraham äntligen med en beställning som andre superkargör på skeppet Stockholms slott med förmånen att ej behöva medfölja skeppet hem. Vid hans sida ställdes Jacob Hahr, vilken Jean Abraham kände väl sedan dennes tidigare Kinaresoch och som han hade all anledning att hälsa välkommen som medarbetare. För Hahrs del kom emellertid utnämningen så sent att han icke hann medfölja skeppet Stockholms slott. Hans resa blev därigenom desto äventyrligare. Efter att ha blivit akterseglad för andra gången i London kom han med ett engelskt fartyg som nätt och jämnt räddade sig i hamn i halvsjunkande tillstånd i Rio de Janeiro sedan 80 man av besättningen avlidit.

”Vår capitaine och siödjävlarna äro bestar mot folket. Jag har ingen dispute med någon utan avholler dem med Complimenter, men önskar dem engelska döden — att hängas”

är Hahrs kommentar till resans vedervärdigheter. Till Rio hade den tagit 10 månader. Sedan han begivit sig av därifrån, avhörde han icke förrän ett och ett halvt år senare då han från Madras i Indien meddelade sina landsmän i Kina att han var vid livet och kunde förväntas till Canton 3—4 månader senare — dvs. två och ett halvt år efter avresan från Sverige. Tålmod var icke oviktigaste färdkost när man skulle resa till Kina på 1700-talet.

Under tiden hänvisades Jean Abraham att klara sig ensam, vilket ej var det lättaste, eftersom han enligt fullmakterna endast ägde teckna Kompaniets firma vid Jacob Hahrs sida. Sedan emellertid förste superkargören Anders Gadd avlidit kort efter sin ankomst till Canton intog Jean Abraham dennes post, vilket gav hans ställning den nödvändiga förstärkningen.

I samarbete med övriga superkargörer bedrev han energiskt upphandlingen till returlasterna. Brev till direktionen är fyllda med långa diskussioner om de skilda tesorternas företräden samtidigt som han ivrigt propagerar för att få fullmakt att till nästa skepps ankomst öka porslinsinköpen på teernas bekostnad. I denna intressanta fråga tycks han dock haft föga framgång, ty porslinet kom icke att motsvara mer än 4 % av returlastens värde i skeppet Stockholms slott, vilket ungefärligen torde ha motsvarat den vanliga proportionen. Av stort intresse är emellertid Jean Abraham Grills noggranna förteckning över porslinskistornas innehåll. Ett 30-tal nummer på skilda mönster finns specificerade. Med hänvisning till dessa nummer följde nästa år direktionens kritik av hans val, och i denna skrivelse finns därtill vissa mönster beskrivna ehuru tyvärr ytterligt summariskt. Direktionen konstaterar här att serviserna befunnits vara mindre kuranta och att koppar vore att föredra i nästa last. Dessa borde ha vita och ej bruna kanter. De blåvita kopparna borde ha en stor bukett i botten medan för de kulörtas del stora figurer vore att föredra. Men detta är också allt man får veta i detta ämne.

En annan och fundamentalare fråga dominerade samtidigt Jean Abrahams korrespondens med direktionen. Den nyss hemkomne Michel Grubb hade lyckats övertyga de höga herrarna i Göteborg om att deras ombud i Canton borde förses med ett rörelsekapital, som skulle göra dem mera oberoende av det spanska silvret, som skeppen medförde från Cadiz. På så sätt skulle de kunna göra sina upphandlingar till bottenpriser under mellansöngerna, vilket skulle innebära en välbehövlig anpassning till förhållandena i Kina, där priserna skiftade starkt från årstid till årstid. Det var uppenbarligen ingen tillfällighet att meddelandet härom in gick i Jean Abrahams första instruktion, ty Grubb hade samtidigt erbjudit sig att försträcka kompaniet med detta kapital ur sina egna tillgångar i Kina, som ju stod under dennes förvaltning. Det ligger nära till hands att förknippa Grubbs kort därefter timade utnämning till direktör med detta synbarligen så generösa erbjudande.

Desto verkningsfullare bör den kalldusch ha varit som Jean Abraham bestod de höga herrarna, när han vägrade att acceptera vännens växel på 50 000 spanska piastrar. Det fanns ingen anledning att betvivla hans påstående att Grubbs alla tillgångar var investerade i skilda kinesiska affärer. Men denne torde ha fått en hård dust med sina nya kolleger, varvid han svårigen kunde skylla allt på den långsamma postgången.

Helt säkert var denna affär den främsta anledningen till att direktionen hösten 1766 beslöt sig för den extraordinära åtgärden att utsända en av sina egna, direktören David Sandberg, till Canton för att på ort och ställe närmare undersöka såväl denna affär som

sannolikt även många andra dunkla för-hållanden. Samtidigt skrev Grubb ett brev till vännen i Canton, där han ber honom att genom diverse komplicerade manipulationer med tekontrakten förenade med kinesiska krediter söka trollo fram pengarna samtidigt som rätta förhållandet skulle döljas för den i den kinesiska handeln många lönngångar obevandrade Sandberg. Han genomgår omsorgsfullt alla eventualiteter — där fanns förvisso många obekanta att taga med i räkningen — och slutligen tillägger han omtänksamt

”Skadar ej heller att fira Hr. Sandberg något ty han är tyckmycken och journalier”.

Tonfallet är snarast ängsligt vädjande och till sist kryper det fram:

”Jag vill inga egna penningar mera hava i Canton emedan jag nödigt behöver dem i Sverige i anseende till de många förluster jag haft sedan jag kommit hem och som jag icke låtit ej heller vill att någon skall veta utom Käre Bror.”

Detta var alltså den yttersta anledningen till Michel Grubbs generösa erbjudande till kompaniet.

En av de största svårigheterna i den kinesiska handeln hade alltid varit att överflytta vinsterna till hemlandet, och för Michel Grubb var huvudsyftet med växelmannövern alltså att på detta sätt få tillgång till sitt kinesiska kapital.

Alla närmare detaljer om Sandbergs sejour i Canton är tyvärr okända. Men när han återvände hem utnämnde han på direktionens vägnar assistenten Jacob Arfvedson att framdeles vara kompaniets sekreterare i Canton med uttrycklig order att närvara vid alla kontrakts undertecknande. Samtidigt medförde han en av Jean Abraham Grill och den äntligen från Indien anlände Jacob Hahr undertecknad ödmjuk förbindelse att

”så länge vi här i Canton förbliva ej för egen eller vänners räkning directe eller indirecte ingå uti te-, porslins- eller annan för kompaniets skadelig handel, samt att utom dess på intet sätt under vad namn, sken eller förevändning det vara må sammanblanda kompaniets affärer eller räkningar med våra eller andras...”

till den verkan dylika papper hava kunde.

Desto flitigare ägnade sig dessa herrar i fortsättningen åt andra affärer av det sedvanliga slaget med portugiserna i Macao och gällande lasterna i de djonker som anlände dit från österns alla hamnar. Deras goda samarbete hade öppnats redan medan Hahr ännu befann sig i Madras, där han tycks ha tagit väl vara på erfarenheterna från sina tidigare sejourer i Kina. Den 15 mars 1767 skriver han till vännen i Canton att han sänder

”några kistor opium med första portugis till Macao adresserade till Herr Bror som jag beder förvara och i akt taga att de ej komma i Philisternas händer.”

Den 7 maj avgår ytterligare 10 kistor. Denna gång beder han Grill ”besörja att de må landas på tillbörligt sätt”. Tillägget måste avse smugglandet av varorna in i Canton, vilket givetvis var det mest komplicerade momentet i denna trafik. Kvantiteterna tenderade att oavbrutet öka. Ytterligare ett 20-tal kistor sändes den 31 juni samtidigt som icke mindre än 120 kistor annonserades vara i antågande med nästa skepp. Denna sändning kommenteras kort men expressivt:

”Tyst för Guds skull.”

Kort därefter ankom Jacob Hahr själv till Kina och därmed får vi tyvärr icke veta mera om denna del av de två vännernas affärsverksamhet, som givetvis inte bara omfattade opium utan också hela det vanliga varusortimentet från kryddor och färgämnen till textilier och konstföremål. En gång avhandlades t. o. m. en bezoarsten i Jean Abraham Grills brev. Dessa stenbildningar, som återfinnes i magen på vissa idisslare, var förr högt värderade läkemedel som ansågs besitta magisk kraft. Till och med Hedvig Eleonora ägde en ring med en stor bezoarsten, men under upplysningstiden svalnade intresset för den sortens vidskepelse i Europa, och Jean Abraham sökte helt säkert avsättning för sitt förvärv i Kina. Hans brev rymmer också andra exempel på hans spekulationer i kinesernas vidskepelse. Den 6 januari 1768 skrev han till brodern Lorentz i Göteborg:

”Om jag kunde få spaning att den vita stenen finnes i Europa som jag skickat dig prov på, så kan det göra min fortune i synnerhet om han är rödspräcklig. Chinesernas prov på honom är att han har ingen klang. Gör dig för allting angelägen om denna saken. Där är ett slag som brut obearbetad gäller 10 pecul per Catty. Jag går halvt med dig om det kan ske, men med ingen annan. Skicka de största du kan få därav men låt ingen veta vad de kosta dig och låt ingen märka din angelägenhet därom. Låt ingen veta utomlands vart de äro ärnade. Igenom Linnaeus eller Bergius i Stockholm kan du få veta denna saken. Om den sorten ej finnes i Europa röj icke min Pierre Filosofiska dårskap utan hållt den cagé.”

Men inte heller om denna underliga vara som Jean Abraham ville introducera på den kinesiska marknaden profiterande på kinesernas intresse för egendomliga naturformer får vi veta något mera.

Naturligtvis var emellertid de varor som sändes hem med skeppen minst lika mångskiftande som de som infördes till Kina — i synnerhet om man tar med i räkningen de otaliga småförsändelser som Jean Abraham adresserade till släkt och vänner. Det var både gåvor och beställningar och de spelar en framträdande roll i korrespondensen. Där rymdes såväl te och kryddor som textilier och konstföremål av skilda slag. Systrarna fick då och då fina sidentyger omväxlande med indiska kattuner medan familjens äldre

medlemmar begåvades med porslinskoppar och prydnadsföremål i lack och pärlemor. Bordsserviser skyntar ideligen i breven och helt säkert beställdes flera — om icke flertalet — av släkten Grills välkända vapenserviser genom Jean Abrahams förmedling. Vad kvaliteten beträffar är några av dem vida överlägsna huvudmassan av 1700-talets vapenporcelain. De måste ha beställts hos de allra bästa kinesiska leverantörerna, som var svåra att komma i kontakt med därför att de arbetade fjärran från Canton.

I december år 1768 begav sig Jean Abraham Grill iväg hemåt på direktionens order sedan han ännu under de sista månaderna ej vetat om han skulle komma att stanna ännu några år i Kina. Möjligen hade hans hemkallande inspirerats av den nyss till Göteborg återkomne David Sandberg, med vilken han ej kommit helt överens.

Resan företog han såsom förste superkargör på skeppet Cronprins Gustaf med vederbörlig provision på dess last. Enligt direktionens icke så litet byråkratiska instruktion hade han att skriftligen delge kaptenen sina order, som även de finns omsorgsfullt bokförda i kopieboken alltifrån anteckningen den 21 december 1768:

”Så snart vinden fogar sig god täcktes Hr Capitainen i Herrans Namn lyfta anckar och fortsätta resan härifrån till Norder Eyland i Strået Sunda.”

Redan under första veckan dömdes en matros för något ej närmare specificerat brott att

”springa två gånger rå, vilket i anseende till de i Chinesiska siön befintliga Hayar förvandlades uti 24 slag av daggen”

och vid Godahoppsudden genomred man lyckligt en allvarlig storm. Men i övrigt blev denna resa ovanligt händelselös. Redan i slutet av juni 1769 återsåg Jean Abraham sin hemstad.

Men därmed upphörde icke hans Kinaaffärer. Liksom han själv vårdat Michel Grubbs kvarvarande intressen vid dennes hemresa hade Jean Abraham nu sin egen homme d'affaires i vännen Jacob Hahr, med vilken han stod i livlig korrespondens under de närmast följande åren. I sitt första brev efter hemkomsten skildrar han en smula besviken men ändå målande situationen i hemlandet:

”Riksdagen är uti en förbannad confusion . . . Hatten sitter på Mössan varigenom huvudena äro så förhitsade att de ej veta vad de göra. Brännvinet har varit förbjudet...”

Han berör också men med stor liknöjdhet sitt förhållande till direktionen, som icke tycktes göra det sannolikt att han skulle komma att sändas ut till Kina på ytterligare en resa. Jacob Hahrs huvuduppgift blev därmed att snarast söka frigöra Jean Abrahams tillgångar för att överflytta dem till Sverige, vilket visade sig vara ett mycket trögt företag. I ett brev till vännen konstaterar Jean Abraham kallt:

”Chineserne äro sig lika. Sedan Europeen är bortrest och ej kommer åter så glömmet de både förbindelser och skyldigheter.”

Under flera år dominerar deras korrespondens av diskussionen kring alla dessa fordringar, som för den möderne betraktaren ter sig fruktansvärt osäkra. Inte desto mindre började de så småningom lossna. 1772 lyckades Jacob Hahr frigöra och hemsända den ena stora posten efter den andra. Det är sannolikt ingen tillfällighet att det var just vid denna tid som Jean Abraham Grill började etablera sig på allvar i hemlandet. Detta avspeglade sig först och främst i hans giftermål vid jultiden samma år med Ulrica Lovisa Lünig. Tre år senare slog han sig ned som brukspatron på Mariedams och Godegårds bruk i Finspongs läns bergslag på gränsen mellan Närke och Östergötland. Järnhanteringen blev alltså Jean Abraham Grills verksamhetsfält för resten av livet. Intill sin död 1792 bodde han på Godegård, där han omgav sig med minnen från Kina. Även Jacob Hahr återvände så småningom hem och slog sig ned på Kristineberg utanför Stockholm ”för att studera bondepractican, söka min ro och kanske plöja en åker” som han själv uttryckte saken. De två vännernas brevväxling, som en gång gällt så stora affärer avslutades 1780 kring några hjul och hjulaxlar som Jean Abraham lovat låta sina smeder bistå vännen med.

Michel Grubb drabbades kort efter den besvärliga växelaffären av en bankrutt, som genljöd vida inom den svenska affärsvärlden, men han repade sig snart. Få år senare blev han kommerseråd och adlades under namnet af Grubbens.

1789 fann Ostindiska kompaniets direktion äntligen för gott att invälja Jean Abraham Grill i sin krets. Men det hade dröjt länge. Herrarna i Göteborg väntade kanske med avsikt tills åren hade gjort honom en smula lätthanterligare.

Litteratur:

Collis, Maurice: Foreign mud, London 1946 (behandlar opiumtrafiken).

Heckscher, Eli: Sveriges framgångsrikaste handelsföretag.— Historieuppfattning, Stockholm 1944.

Jourdain, M. och Jenyns R. S.: Chinese Export Art, London 1950.

Kjellberg, Sven T.: Svenska ostindiska kompaniet.— Svenska Kulturbilder 2: 3—4 samt Svenska Folket genom tiderna VI.

Lagercrantz, Bo: Släkten Grills vapenporlin, Fataburen 1951.

Lloyd Hyde, J. A.: Oriental Lowestoft. Chinese Export Porcelain, Newport

Nyström, J. F.: De svenska ostindiska kompanierna, Göteborg 1883.

Olán, Eskil: Ostindiska kompaniets saga, Göteborg 1920

Roth, Stig: Ostindiskt vapenporlin. Evert Stokirks samling i Göteborgs Museum. Göteborgs Museums Årstryck 1949—50.

Yde-Andersen, D.: Ure i den fjerne Orient. — Fra Nationalmuseets Arbejdsmark, Köpenhamn 1951.

Författaren Bo Lagercrantz (1918-1993) skriver artikeln i Nordiska Museets och Skansens Årsbok 1956.
Redaktör B Bengtson

Källa: Maya Hedbergs blog Javanen 28 maj 2024
<https://javanen.se/i-ostindiska-kompaniets-tjanst-2/>